

birinin eseri olan *Dürretü'l-İ* (doğrusu: *Dürri'l-İ*) *vâfîzîn ve zuhrü'l-âbidîn* (Keşfü'z-zunûn, I, 745; *İzâhu'l-meknûn*, I, 462; *Hediiyetü'l-ârifîn*, II, 71) Kâtib Çelebi tarafından Kudâî'ye nisbet edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb* (nşr. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi), Beyrut 1405/1985, neşredenin girişi, I, 5-23; a.mlf., *el-İnbâ' bi-enbâ'i'l-enbiyâ' ve tevârîhi'l-hulefâ' ve vilâyâtü'l-ümerâ'* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Sayda-Beyrut 1418/1998, neşredenin girişi, s. 5-29; a.mlf., *Târîhu'l-Kudâî: Kitâbü 'Uyûni'l-ma'ârif ve fûnûni ahbâri'l-halâ'if* (nşr. Cemîl Abdullah Muhammed el-Misrî), Mekke 1415/1995, neşredenin girişi, s. 7-44; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuğât* (Guest), s. 613; Kâdî İyâz, *el-Ğunye* (nşr. Mâhir Zühreyy Cerrâr), Beyrut 1402/1982, s. 101; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 183; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, VII, 393; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, III, 43; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 71, 173, 238; II, 293; III, 35, 36, 112, 129, 407, 408; IV, 105, 194, 197, 212-213; V, 291; VII, 253, 254, 256; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, II, 181; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XVIII, 92-93; Safedî, *el-Vâfi*, III, 116-117; Sübkî, *Tabakât*, IV, 150-151; Makrîzî, *el-Hitâ*, I, 5, 16, 31, 57, 59, 116, 122, 125, 165, 207, 208, 287, 297, 319, 330, 331, 335, 343, 344, 346; II, 250, 251, 253, 254, 255, 266, 282, 296, 318, 370, 436, 443, 445, 455, 457, 462; *Keşfü'z-zunûn*, I, 165, 172, 745; II, 1067-1068, 1684, 1689, 1839; *İzâhu'l-meknûn*, I, 462; *Hediiyetü'l-ârifîn*, II, 71; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1515-1516; Brockelmann, *GAL*, I, 418-419; *Suppl.*, I, 584-585; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 146; M. Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 48; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-Islam Medeniyeti*, İstanbul 1969, s. 84-85; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, s. 47, 56, 90; Ali Yardım, *Şihâbü'l-Ahbâr Tercümesi*, İstanbul 1999, s. 1-27; a.mlf., *Hadis II*, İstanbul 2000, s. 76, 108, 112; a.mlf., "Kuzâî ve Müsnedü's-Şihâb'ı", *DüİFD*, IV (1987), s. 285-348.

ALİ YARDIM

KUDÂME AİLESİ

(آل قدامة)

XII-XVI. yüzyıllarda

birçok ilim adamı yetiştiren

Hanbelî mezhebine mensup bir aile.

Aslen Filistin'in Nablus yakınlarındaki Cemmâîl köyünden olan Kudâme ailesi (Âl-i Kudâme, Benî Kudâme) VI. (XII.) yüzyılın ortalarında Dimaşk'a göç etmiş ve yaklaşık üç buçuk asır boyunca İslâm düşüncesi ve kültür tarihinde, özellikle Hanbelî mezhebi tarihinde büyük rol oynamıştır. Aileye ismini veren Kudâme b. Mikdâm el-Makdisî'nin soyu Hz. Ömer'e dayanır.

492 (1099) yılında Haçlılar tarafından Kudüs Krallığı'nın kurulmasının ardından

bölge halkına uygulanan ağır vergiler ve çeşitli baskılar sebebiyle Dimaşk'a göç eden Kudâme ailesi mensupları önce şehrin doğusunda bulunan Ebû Sâlih Mescidi'ne indiler (551/1156); daha sonra, üzerinde bugünkü Câmiu'l-Hanâbile'nin (Câmiu'l-Muzafferî) bulunduğu Kâsiyûn tepesinin eteklerinde yeni kurulan bir mahalleye yerleştiler. Kudâmeliler zamanla, önceden ikamet ettikleri Ebû Sâlih Mescidi'ne nisbetle Sâlihiye adını verdikleri bu mahalle ile özdeşleşmişlerdir; haklarındaki en geniş bilgiler de bu mahalleyle ilgili kitaplarda bulunmaktadır (bk. bibl.).

Ailenin VI. (XII.) yüzyıldaki liderlerinden Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed ilim ve takvâsi ile meşhur bir zattı. 583'te (1187) Kudüs'ün Haçlılar'dan kurtarılması sırasında kardeşi Muvaffakuddin İbn Kudâme ile birlikte Selâhaddin-i Eyyûbî'nin ordusunda savaştı (Zehebî, XXII, 171). Onun yaptırdığı el-Medresetü'l-Ömeriyye ile Câmiu'l-Hanâbile ailenin alt yapısını oluşturan en önemli kurumları teşkil eder. Benî Kudâme, özellikle Filistin kökenli bazı ünlü ailelerle kurduğu akrabalık bağları sayesinde gittikçe gelişti; VII. (XIII.) yüzyılın başlarında yetiştirdiği ilim adamları sadece Dimaşk'ta değil Bağdat, Kahire ve Horasan gibi İslâm dünyasının büyük ilim merkezlerinde de tanınıyordu. Sâlihiye mahallesi dönemin ilim ve kültür hayatında çok etkili bir role sahipti ve burada yalnız Zengiler döneminde yapılan medreselerin sayısı yirmiyi buluyordu. Kudâme ailesi fertleri, önemli kısmı Memlükler dönemi içinde kalan VI. (XII.) yüzyılın ikinci yarısı ile VII ve VIII. (XIII ve XIV.) yüzyıllarda başta Dimaşk olmak üzere Suriye, Filistin, Mısır ve Irak'ın önemli merkezlerinde imamlık, müderrislik, müftülük, kadılık gibi görevler üstlenerek toplumun dinî ve ilmî hayatını etkilemiş, geride bıraktıkları yüzlerce eserle Hanbelî fıkhnın gelişmesine önemli katkılar sağlamışlardır. Bunlar arasında Cemmâîlî ve Şemseddin İbn Abdülhâdî gibi elli, yetmiş, İbnü'l-Mibred gibi 400 civarında kitap yazarlar da bulunmaktadır.

Kudâme ailesi mensuplarının özellikle Allah'ın sıfatları, halku'l-Kur'an, bid'at ve hurâfe gibi konularda katı bir Selefi çizgisi takip ettikleri ve bu sebeple zaman zaman diğer mezheplere mensup ilim adamlarının ve halkın tepkisine yol açtıkları görülmektedir. Bu katı tavırlarıyla şahsî hayatlarında zühd ile, içtimâî hayatlarında ise sert mücadelelerle dolu bir geleneğin en önemli temsilcisi olmuşlardır. Ancak

ilmî tartışmalardaki bu sert tavırlarına rağmen idarecilerle ve bu çerçevede Zengî, Eyyûbî, Memlük hükümdarlarıyla daima iyi ilişkiler içerisinde bulunmuş, onlardan büyük saygı görmüş, özellikle Eyyûbî ve Memlük dönemlerinde üst düzey dinî ve idarî bürokratlar haline gelmişlerdir. Bu aileden yetişen Ebû'l-Ferec İbn Kudâme (ö. 682/1283), Şemseddin Ahmed b. Abdurrahman (ö. 689/1290), Şerefeddin Hasan b. Abdullah b. Ebû Ömer (ö. 695/1296), Şehâbeddin Ahmed b. Hasan b. Abdullah b. Abdülganî (ö. 710/1310), Takıyyüddin Süleyman b. Hamza b. Ahmed b. Ömer (ö. 715/1315), İzzeddin Muhammed (ö. 731/1331), Yûsuf b. Muhammed el-Merdâvî (ö. 769/1368) ve Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Muhammed (ö. 820/1417) gibi birçok kişinin Dimaşk ve Mısır'da kadılık, kadılık ve şeyhülislâmlık yaptığı görülmektedir. Ancak ailenin etkinliğinde özellikle VIII. (XIV.) yüzyıldan itibaren gerileme başlamıştır (Nuaymî, II, 77; İbn Tolun, I, 171, 179; II, 361-362).

Kudâme ailesine mensup, sayısı 115'i geçen ilim adamı (Şâkir Mustafa, III/15 [1402/1982], s. 90) kıraat, tefsir, hadis, fıkıh, Arap dili ve edebiyatı, neseb, cerh ve ta'dîl gibi birçok alanda eser vermiştir. Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed, kardeşi Muvaffakuddin İbn Kudâme, teyzesinin oğlu Cemmâîlî ve kız kardeşinin oğlu Ziyâeddin el-Makdisî'den oluşan ilk büyük dört imamdan başka aileye mensup meşhur ilim adamı, imam ve kadılardan yukarıda adı geçenler dışındaki bazıları şunlardır: Şemseddin Muhammed b. İbrâhim (ö. 676/1277), Şerefeddin Ahmed b. Ahmed b. Ubeydullah (ö. 687/1288), Fahreddin Ali b. Ahmed b. Abdülvâhid (ö. 690/1291), Âişe bint Mecdüddin İsâ b. Muvaffak (ö. 697/1298), Muhibbüddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed (ö. 737/1337), Şemseddin İbn Abdülhâdî (ö. 744/1343), İbn Kâdî'l-Cebel (ö. 771/1370), Selâhaddin Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim (ö. 780/1378), Şemseddin Muhammed b. Abdullah b. Ahmed (ö. 789/1387), Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed (ö. 794/1392), Nâsirüddin Muhammed b. Muhammed b. Dâvûd (ö. 796/1394), Şehâbeddin Ahmed b. Ebû Bekir b. Ahmed (ö. 798/1396), Ömer b. Muhammed b. Ahmed (ö. 803/1401), Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (ö. 841/1437), Cemâleddin İbn Abdülhâdî (ö. 909/1503), Abdülcelîl b. Muhammed b. Abdülhâdî (ö. 1087/1676) ve Osmanlılar döneminde Kudâme ailesinin yeniden uyanışını temsil eden, ilim ve irfan saha-

sında pek çok eser veren Abdülğanî b. İsmâil en-Nablusî (ö. 1143/1731).

BİBLİYOGRAFYA :

Muvaffakuddin İbn Kudâme, *Tahrîmü'n-na-zar fi kütübî ehlî'l-kelâm: Ibn Qudâma's Censure of Speculative Theology* (nşr. ve trc. G. Makdisî), London 1962, tür.yer.; ayrıca bk. neşredeninin girişi, s. IX-XXVI; a.mlf., *el-Muğnî* (nşr. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh M. el-Hulvî), Kahire 1412/1992, neşredenlerin girişi, I, 5-56; Ebû Şâme, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 139-142; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXII, 165-173; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), II, 5-34, 52, 133-149, 263, 294-295, 318, 460, 465; İbnü'l-Mibred, *ed-Dürü'n-naki fi şerhi elfâzi'l-Hıraki* (nşr. Rıdvân Muhtâr b. Garbiyye), Cidde 1411/1991, neşredeninin girişi, I, 13-83, 135-184; Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Dimaşk 1370/1951, II, 64, 77, 91-112, 343; Ebû'l-Yümün el-Uleymî, *ed-Dürü'l-münâcâdâd fi zikri aşhâbi'l-İmâm Ahmed* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn), Kahire 1412/1992, I, 346-348; İbn Tolun, *el-Kalâ'idü'l-cevheriyye fi târihi's-Sâlihiyye* (nşr. M. Ahmed Dehmân), Dimaşk 1401/1980-81, I-II, tür.yer.; H. Laoust, *Le Précis de droit d'Ibn Qudâma*, Beirut 1950, s. XI-XII; G. Makdisî, "L'isnâd initiatique soufi de Muwaffaq ad-Din Ibn Qudâma", *Louis Massignon*, Paris 1970, s. 88-96; a.mlf., "İbn Kudâma al-Makdisî", *EI* (İng.), III, 842-843; Mustafa Murâd ed-Debbâğ, *Bilâdünâ Filisîn*, Amman 1983, II, 468-472; Şâkir Mustafa, "Âli Kudâmeti's-Sâlihiyye", *Havliyyâtü Külliyyeti'l-âdâb*, III/15, Küveyt 1402/1982, s. 7-97; Ahmed Fâiz el-Himsî, "Mebânî's-Sâlihiyyeti'l-ûlâ", *el-Havliyyâtü'l-eşeriyetü'l-'Arabiyyetü's-Sûriyye*, XXXV, Dimaşk 1985, s. 245; J. Drory, "Hanbalis of the Nablus Region in the Eleventh and Twelfth Centuries", *AAS*, XXII (1988), s. 93-112; Kâzım Berkeniş, "Âl-i Kudâme", *DMBİ*, II, 77-96; Ferhat Koca, "Hanbelî Mezhebi", *DİA*, XV, 529.

FERHAT KOCA

KUDÂME b. CA'FER

(قدامة بن جعفر)

Ebû'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî (ö. 337/948 [?])

Şiir tenkidi

ve kamu maliyesi alanlarındaki eserleriyle tanınan Abbâsî divan kâtibi.

Hıristiyan asıllı olup muhtemelen Bağdat'ta doğdu. İbn Kuteybe'nin talebesi olduğu kabul edilirse 260 (874) yılı civarında doğduğu söylenebilir. Dedesi kabul edilen Kudâme b. Ziyâd en-Nasrânî, Türk asıllı Abbâsî kumandanı İnak'ın kâtibi iken 235'te (849) onunla birlikte tutuklandı ve bu olaylar sürecinde Müslümanlığını ilân etti (Taberî, IX, 169; İbn Kesîr, X, 313). Hatîb el-Bağdâdî'ye göre kâtiplik görevinde bulunmuş ve kitâbetle ilgili eserler ver-

miş olan Ebû'l-Kâsım Ca'fer b. Kudâme'nin ediplik ve şairlik yönü vardı. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*'sinde Ca'fer'den büyük kısmı müsiikiyle ilgili birçok nakilde bulunmaktadır. İbnü'n-Nedîm'in genellikle onun tefekkür ve ilim sahibi olmadığı şeklinde anlaşılan ifadesinin bağlamdan hareketle "mantık ilminde" diye kayıtlanması daha tutarlı görünmektedir. Çünkü *el-Fihrist*'in bir başka yerinde (s. 194) ve diğer kaynaklardaki (meselâ bk. Hatîb, VII, 205; Yâkût, VII, 178-179) ifadeler bu bilgiyle çelişmektedir. İncelenen eserlerde Ca'fer'in müslüman olmadığını ihsas ettirecek bir kayıt yoktur.

İbnü'n-Nedîm'e göre Kudâme b. Ca'fer, Abbâsî Halifesi Müktefî-Billâh devrinde (902-908) ihtidâ etmiştir (*el-Fihrist*'in bazı nüshalarında halifenin adının boş bırakılması dede ile torunun birbirine karıştırıldığı ihtimalini düşündürmektedir). Hatîb el-Bağdâdî'nin ve *Târîhu Bağdâd*'a zeyil yazar İbnü'n-Neccâr'ın Kudâme b. Ca'fer'in biyografisine yer vermemesi onunla babasının aynı kişi olarak algılandığı izlenimi doğurmaktadır. Kudâme, 297 (910) yılına kadar Bağdat'taki ed-Dîvânü'l-kebîr'in bazı dairelerinde memuriyetlerde bulunduktan sonra Dîvânü'l-meşrik'a bağlı Meclisü'z-zimâm'da kâtiplik görevi aldı; buradaki başarıları hizmetleri neticesinde devlet gelirlerinde artış sağlandı. *Kitâbü'l-Harâc*'ındaki eşine pek rastlanmayan teknik ayrıntılar ve dokümanter bilgiler, çeşitli devlet dairelerinde uzun yıllar süren hizmetleri sırasında edindiği idarî-meslekî tecrübenin bir yansımasıdır.

Eserlerinin muhtevasından Kudâme'nin tarih, coğrafya, edebiyat, matematik, mantık, felsefe ve fıkıh sahalarında belli bir birikim kazandığı, Grek, Fars ve Hint kültürlerini etkilerinde kalacak kadar tanıdığı anlaşılmaktadır. Özellikle edebiyatçılık ve kamu yönetimi uzmanlığı yönleriyle dikkat çeker. Felsefede Aristo'nun *es-Semâ'u't-tabî'î* adlı eserinin birinci makalesini kısmen şerhedecek kadar (İbnü'n-Nedîm, s. 311; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1003) derinliğe ulaşmış olmalıdır. Arap edebiyatında şiir ve şiir tenkidi alanlarında ilmi çalışmaların yoğunlaştığı bir dönemde yetişmiş ve muhtemelen Sa'leb, Müberred ve İbn Kuteybe'den feyiz almıştır. Ayrıca hattatlığı ile ünlü Abbâsî Veziri İbn Mukle'den hat sanatını öğrendiği ileri sürülmekte (Müstakimzâde, s. 367) ve buna göre *er-Risâle fi Ebî 'Alî b. Mukle* adlı eserini hocasını övmek için

yazmış olduğu düşünülmektedir. Mutarizî onu belâgatta örnek kişi sayarken Harîrî de belâgatını Bedüzzaman el-Hemedânî'ninkinden üstün tutar. İbn Ebû'l-İsba', İbnü'l-Mu'tez ile Kudâme'yi bedî ilminin usulünü ortaya koyan ilk edebiyatçıları olarak niteler. Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî de onun edebî gücünü över ve bunu anlamak için *Zehrû'r-rebî*' ve *Kitâbü'l-Harâc*'a bakılmasının yeterli olduğunu söyler. Kudâme ayrıca, aruzu sisteme kavuşturan ünlü dil ve edebiyat âlimi Haflî b. Ahmed ile de kıyaslanmıştır (Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-İmtâ' ve'l-mu'ânese*, II, 145-146).

Kitâbü'l-Harâc'ını 320 (932) yılında Vezir Ali b. İsâ'ya sunduğu ve aynı yıl Sîrâfî ve Mattâ b. Yûnus'un vezir İbnü'l-Furât'ın huzurunda yaptıkları münazara-ya katıldığı bilinen (a.g.e., II, 145-146) Kudâme'nin ölüm tarihine ilişkin olarak 337 (948), 328 (940) ve 310 (922) yılları verilmektedir. Eğer Büveyhî sultanlarından Muizzüddevl'e kâtiplik yaptığına dair rivayet doğru ise birinci tarih, aksi takdirde ikinci tarih isabetli görünmektedir. Çünkü Büveyhîler'in Bağdat'ı zaptı 334 (946) yılında olmuştur.

Eserleri. 1. *Naqdü's-şi'r*. Şiir tenkidi hakkında olup üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde şiirin tarifi ve unsurlarının (lafız, mâna, vezin, kafiye) açıklaması yapılmakta, ikinci ve üçüncü bölümlerde bu unsurların güzel ve bozuk yanları değerlendirilmektedir. Eserde şiir tenkidinin yanı sıra düzgün ve yerinde söz söyleme sanatının usul ve kaidelerini inceleyen ve o dönemde henüz istiklâlini kazanamamış olan belâgat ilmine dair konular da işlenmiştir. Kendisinden sonraki müellifleri en az İbnü'l-Mu'tez kadar etkileyen Kudâme, şiir tenkidine bir sistem getirdiği bu eserinde bedî terimini kullanmamakla beraber beyân ve bedî ilimlerinin konularıyla meselelerini birlikte inceler, yeni edebî sanatlar ortaya koyar ve çeşitli teknik terimler üretilip bunların tanımını vermek suretiyle Arap edebiyatının gelişimine katkıda bulunur. Ancak nazım kuralları üzerinde aşırı hassasiyet göstererek şiirin ruhuna ilişkin değerlendirmeleri ikinci plana itmiştir (Ömer Ferih, II, 434). Şiiri "mânaya delâlet eden vezinli ve kafiyeyle söz" olarak tanımlaması ve mânanın güzelliğini maksuda müteveccih olmasında görmesi, Kudâme'nin Aristo mantık ve felsefesinden etkilendiğinin göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Eflâtun'un zikrettiği dört